

A szovjet hagyaték: 16-17 millió hazátlan orosz

„A Nagy Oroszország által örökre összekovácsolt szabad köztársaságok széttörhetetlen szövetsége” – hangzott a szovjet himnusz első két sora szó szerinti fordításban. (Az embernek Hofi parafrazált szövege jut eszébe a megbonthatatlan konzervről és a virágzó cseresznyéről – ahogyan annak idején a pártunk által minden év márciusában kiadott forradalmi jelszavakat átköltötte.) Az Orosz Szövetségi Köztársaságon kívül még Ukrajna és Belorusszia, a három balti köztársaság, Moldava, a Kaukázusban Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán, valamint a közép-ázsiai kazah, türkmén, üzbég és tadzsik köztársaságok alkották a Szovjetuniót. A bolsevik birodalmat az egyeduralkodó kommunista párt, a hadsereg és az erősen központosított, utasításos tervezőgazdaság tartotta össze. Gorbacsov, a „peresztrojka” (átalakítás) építőmestere, akit a nép a megvető „komszomólec” jelzővel illetett (értve ezalatt az öntudatos, nagyhangú, de minden tartalom nélküli handabandázást), ezt a szövetséget önkéntes alapokra kívánta helyezni. De az események túlléptek rajta, hatalma 1991 nyarától kezdve egyre gyengült, és végül is a Szovjetuniót 1991. december 8-án feloszlatták.

Gorbacsov történelmi érdeme felülmúlhatatlan: kiengedte a Szovjetunió szorításából a kelet-európai volt szocialista országokat és az Unió tagköztársaságait. De idealista volt, minden reálpolitikai érzék nélkül. (Jellemző pl., hogy a szovjet csapatoknak az NDK-ból való kivonásáért csupán annyit kért cserébe, hogy a németek építsenek lakásokat a hazatérő szovjet tisztek számára – az otthagytak ellenében.) A nagy birodalmak összeroppanása után nagy káosz szokott keletkezni, és évtizedek kellenek, mire a helyzet rendeződik. (Lásd pl. az első világháború után a Német Birodalom, vagy a Monarchia összeomlását.) A Szovjetunió leépítése során elkövetett legnagyobb hiba az volt, hogy nem gondoskodtak a volt tagköztársaságokban élő orosz nemzetiségű lakosság sorsáról: feltételül kellett volna szabni számukra a területi, de legalább is kulturális autonómiát. – Részben ide vezethető vissza a mai orosz ukrán háború is.

Oroszország terjeszkedése Rettegett Iván 1547-es trónra lépésével kezdődött el. A tatároktól visszahódította a Volga menti Kazanyt és Asztrahányt. Az 1600-as években Oroszország gyarmatosította Szibériát. Nagy Péter az 1700-as évek elején megvalósította az oroszok nagy álmát: a Baltikum és Finnország részleges elfoglalásával Oroszország tengeri kapcsolatba léphetett Nyugat-Európával. Az 1800-as években pedig a cári Oroszország – Kínával versengve – uralma alá hajtotta a közép-ázsiai kánságokat. A transzkaukázusi területek a törökökkel kötött 1812-es béke értelmében kerültek Oroszországhoz. A legfrissebb szerzemény Besszarábia (Moldova) volt a második világháború végén. Az újkori történelem során elcsatolt lengyel és litván területek ma Ukrajnához és Belorussziához tartoznak.

A cári gyarmatosítás eredményeképpen erős orosz migráció indult meg az elfoglalt térségekbe. Az 1928-ban kezdődő első ötéves terv pedig – az iparosítást tűzve ki zászlajára –, majd az azt követők is, azzal jártak hogy orosz munkások és mérnökök tömegesen áramlottak a fejletlen tagköztársaságokba, hogy ott megteremtsék az ipart.

A 15 szovjet köztársaságon belül még megszámlálhatatlanul sok autonóm köztársaság, autonóm terület és autonóm körzet létezett, ezeket mind nyelvi-kulturális alapon hozták létre. És valódi nyelvi-kulturális autonómiával rendelkeztek. A volt Szovjetunióban nem játszott számottevő szerepet a nacionalizmus, a proletárdiktatúrának nem voltak kegyelt nemzetiségei; az elnyomásban mindenki egyenlő volt (kivéve a „nomenklaturát”, a pártfunkcionáriusok legfelső rétegét)... – a proletárdiktatúrát és az egypártrendszert az internacionalizmus hatotta át. Az integráló erő szerepét – mint már említettem – , az egypártrendszer, a hadsereg és a központi, tervutasításos gazdasági rendszer játszotta.

1989-ben a Szovjetunió népessége 286,7 millió volt, az Orosz Szövetségi Köztársaságé 147,4 millió, az orosz anyanyelvűként 151,2 millió ember beszélt. A korábbi szovjet köztársaságok leválásával kb. 16-17 millió orosz került a határokon túlra, idegen országokba. Erős etnikai feszültséget ez a balti köztársaságokban és Ukrajnában okoz. A balti köztársaságokban még olyan radikális „megoldást” is alkalmaztak, hogy az orosz nemzetiségű lakosságnak nem adtak állampolgárságot, ezáltal kényszerítve-készítve őket a „hazavándorlásra”. Ukrajnában az orosz támadás előtt 8,5 millió orosz élt, a lakosság több, mint 17 százaléka, területi autonómia nélkül és anyanyelvének hivatalos használatától megfosztva. (A volt középázsiai szovjet köztársaságokban ugyan szintén nagyszámú orosz kisebbség él, de ott ez nem okoz etnikai feszültségeket, a betelepült oroszok civilizációs szerepet játszottak.)

A poszt-szovjet helyzet tehát – a kisebbségek vonatkozásában – kísértetiesen hasonlít az első- és a második világháború utáni Európára, csak most Oroszország a szenvedő fél. Az első világháború után kialakult helyzet újabb robbanáshoz vezetett. A második világháború után az etnikai kérdések lekerültek a napirendről. Németország erkölcsi tőkéje úgy elkopott, hogy e témának még az említése is elfogadhatatlan lenne részéről. A franciák az idők során „sikeresen” asszimilálták nemzetiségeiket, utoljára a bretonokat és az okcitánokat. Az elmúlt években a katalánok izgatottsága okozott némi problémát, de az is megoldódott (az öt évvel ezelőtt a függetlenséget kimondó Puigdemont katalán elnök száműzetésben él). Mára eljutottunk egy olyan helyzetbe, amikor Nyugat-Európa nem hajlandó tudomásul venni, hogy a nemzeti kisebbségeknek joga lenne bárminemű követeléshez. Az új divathóbort pedig, a szexuális identitás előtérbe kerülése, teljesen kiszorította a nemzeti és etnikai azonosságot (az osztály-identitásról nem is beszélve) – nem csak a politikai cselekvés, de a közbeszéd területéről is. Ezért van az, hogy a nyugat-európai közvélemény számára semmit sem jelent az az érv, hogy az ukránok elnyomták és üldözték a 8,5 milliós lélekszámú orosz kisebbséget, nem adták meg nekik az őket illető alapvető kisebbségi jogokat. És ezért van az, hogy az Európai Unióban fel sem merül, hogy ez a tény esetleg akadálya lehetne Ukrajna uniós csatlakozásának.

Az orosz-ukrán kapcsolatok elfajulásában még számos érzelmi tényező is közrejátszott. Ezek nemzetközi-jogi szempontból irrelevánsak, de azért a történések jobb megértése érdekében érdemes említést tenni róluk. Oroszország „szülőatyja” a több, mint ezeregyszáz éves Kijevi Rusz volt. A korábbi Szovjetunió első gazdasági sikerei, az első ötéves tervek, a nehézipar és a gépgyártás megteremtése elsősorban a Donyeci medencéhez kötődnek, mely a mai Ukrajna területén található. Az első szovjet ötéves terv ipari sikerének ára viszont az a gazdaságpolitika volt, ami kíméletlenül kizsigerelte a mezőgazdaságot, több millió paraszt

halálával járt, és éppenséggel főleg ukrán parasztok lettek ennek áldozatai (holodomor), miután Ukrajnában volt a legnagyobb arányú a mezőgazdaság. Ukrán megítélés szerint ez a gazdaságpolitika az ukránok elleni célzatos genocídium volt. (Mintha Sztálinnak bármit is jelentett volna, hogy áldozatai milyen nemzetiségűek voltak.) A második világháború idején pedig Ukrajna német megszállását követően az ukrán nacionalisták Sztepan Bandera vezetésével a németek oldalán harcoltak a szovjet hadsereg ellen és aktívan részt vettek a népirtásban (zsidók és lengyelek lemészárlásában). A Roman Suhevics által vezetett Ukrán Felkelő Hadsereg is a németek oldalán harcolt a szovjetek ellen (bár e szerepük nem világos, Suhevics szerint ők németellenesek voltak). A mai Ukrajnában Banderát és Suhevicset a nemzeti hősök rangjára emelték.

Mindez nem változtat azon a tényen, hogy Oroszország háborús agressziót folytat Ukrajna ellen. De ha Nyugat-Európát ma nem politikai amatőrök és celebek irányítanák, tisztában lennének az előzményekkel és betartották volna az oroszokkal szemben vállalt nemzetközi kötelezettségeket, ez a háború nem tört volna ki.

Bp, 2023. febr. 10.

Kiss Károly